

17. Из Черниговской губернии // Церковно-общественный вестник. – 1881. – №75.
18. Речь перед панихидою в девятый день кончины в Бозе почившего Государя Императора (произнесена 9 марта в церкви при Коллегии Павла Галагана протоиереем П. Экземплярским) // Киевские епархиальные ведомости. – 1881. – №11.
19. Панихиды по Бозе почившем Государе Императоре // Киевские епархиальные ведомости. – 1881. – № 9.
20. Поминки царя освободителя крестьянами в с. Соловьевке Радомысльского уезда Киевской губернии, в день 30 августа 1881 г. – К., 1881.

І.М.Романюк, Л.М.Романець

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ УКРАЇНИ ВЧИТЕЛЯМИ В КІНЦІ 1950-Х – НА ПОЧАТКУ 60-Х РОКІВ

Потреба в педагогічних кадрах в школах республіки була постійною. Для села це було особливо актуально, незважаючи на те, що робота по забезпеченню села вчителями не припинялась ніколи. Важливо позбутися помилок, притаманних досліджуваному періоду, а з іншого боку, – слід зберегти все позитивне, надбане багатьма поколіннями учительських кадрів.

Актуальність досліджуваної теми посилюється тим, що в історичній науці ще існують упереджені оцінки багатьох аспектів загальноосвітньої школи повного періоду. Це стосується і забезпечення сільської школи вчителями в умовах командно-адміністративної системи.

Метою статті є висвітлення напрямків забезпечення загальноосвітньої сільської школи вчителями, показати їх залежність від тогочасного суспільно-політичного життя. Об'єктом дослідження є сільська школа, предметом – її кадрове забезпечення.

Стан освіти, кадрова політика впродовж минулих років привертала увагу багатьох фахівців. Останні роки відзначалися появою ряду праць, що за проблемно-змістовним навантаженням є близькими до досліджуваної нами теми. Вагомим внеском у висвітлення аспектів історії освіти є дослідження В.Барана і В.Даниленка [1], С.Сворака [2], Ю.Войцехівського [3] та інших. Заслужують на увагу праці І.Романюка [4], Л.Романець [5], дисертаційне дослідження Н.Красножон [6].

Основою статті стали матеріали насамперед Центральних архівів України, збірники статистичних матеріалів, які допомагають висвітлити політику держави у сфері забезпечення вчительськими кадрами сільських шкіл у кінці 50-х – початку 60-х рр. минулого століття.

Завдання, шляхи і принципи реорганізації системи освіти визначав закон "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР", прийнятий 24 грудня 1958 р. Верховною Радою СРСР, який встановлював нову структуру загальноосвітньої школи і вносив зміни у зміст навчально-виховного процесу. В Україні відповідний закон було прийнято у квітні 1953 р. Новий закон вводив обов'язкову загальну восьмирічну (замість семирічної) освіту. Десятирічні школи перетворювались на одинадцятирічні середні загальноосвітні школи.

Перехід до загальної восьмирічної освіти й розширення масштабів середньої освіти вимагало значного збільшення учителів та вихователів. Але система кадрової підготовки для школи не була перебудована на масовий випуск спеціалістів педагогічними навчальними закладами та університетами. У результаті на початку 60-х рр. збільшився дефіцит учителів. Жодних додаткових державних заходів для вирішення нагальних проблем з підготовки педагогічних кадрів не було прийнято, а та система підготовки, що існувала, не відповідала вимогам часу, зокрема, зростаючими плановими завданнями по збільшенню випуску студентів педвузів.

Не вистачало педагогічних закладів, бракувало гуртожитків для учнів і студентів. Педвузи й училища республіки не забезпечували в повному обсязі потребу спеціалістів на селі, що стало причиною великої нестачі кваліфікованих педагогів. Загалом протягом усього післявоєнного періоду і у 50-ті – 60-ті рр. школа відчувала гострий дефіцит кадрів. Ще в 1949-1950 н. р. обласні відділи освіти звертались до Міністерства освіти з проханням направити до шкіл 17320 вчителів, а вузи випустили лише 8912 спеціалістів, що складало 51% від потреби. Слід зазначити, що в цьому навчальному році не було випуску педагогічних училищ, які переходили на чотирирічне навчання [7,4].

Уже в кінці 50-х – на початку 60-х рр. система освіти опинилась перед фактом: уведення обов'язкової восьмирічної, а потім середньої освіти здійснювалось при гострому дефіциті спеціалістів, а бувало і при їх повній відсутності. У 1962 р. в УРСР працювало лише 33 педінститути, де на стаціонарі навчалось 31,7 тис. студентів, а на заочних і вечірніх відділеннях відповідно 56,8 тис. і 2,3 тис. [8,13].

Школа швидко почала поповнюватись за рахунок тимчасових, а іноді й випадкових у педагогіці людей, що поглиблювало її проблеми. Швидко падав соціальний статус вчителя. Сільські школи України відчували гострий дефіцит учительських кадрів, однак у педагогічних навчальних закладах дуже мало було вихідців із села. Це було однією із причин нестабільності кадрів сільських вчителів. Зменшення кількості сільської молоді в навчальних закладах педагогічного профілю було пов'язано з низьким престижем професії вчителя, слабкою орієнтацією на педагогічні спеціальності й невисоким рівнем загальноосвітньої підготовки багатьох сільських абітурієнтів, розширенню прийому сільської молоді в педагогічні навчальні заклади перешкоджав також незадовільний стан гуртожитків.

Стабільність педагогічних кадрів залежала ще від наявності упорядкованого житла, однак план житлового будівництва щорічно не виконувався. У Сумській області із 101 запланованих до здачі будинків для сільських педагогів було побудовано лише 21. За 3 роки (1953 – 1956 рр.) область мала здати 306 будинків для вчителів, а було введено в дію лише 70-75 приміщень. Керівники навіть точно не могли відповісти, скільки житла збудовано. Також під житло вчителів прилаштували близько 20 будинків стандартного типу [9,6].

Відсутність житла, неповна завантаженість навчальними годинами (а це позначалось і на заробітній платі), обмеженість кола спілкування, що впливало на створення сім'ї, бо більшість приїжджих на село спеціалістів були молодими вчительками,

незадовільні культурно-побутові умови вели до великої плинності кадрів.

Недостатня увага приділялась організації відпочинку вчителів. Улітку багато з них залучались до роботи в учнівських виробничих бригадах, таборах, а також і в колгоспах. Часто на шкільних учителів покладалась обов'язки, не пов'язані із педагогічною діяльністю: проводити подвірний облік дітей, заготовляти паливо, сіно і корми для радгоспів і колгоспів тощо. Тому багато сільських шкіл так і не були повністю укомплектовані вчителями. Невирішені проблеми сільської школи, необлаштованість сільського життя сприяли переходу кваліфікованих педагогів до інших галузей народного господарства, де могли бути використані їх професійні навички.

Щорічно вузи й училища випускали тисячі вчителів, однак непрестижність професії, низький соціальний статус не сприяли зміцненню шкільних колективів кваліфікованими і стабільними кадрами, відтак дефіцит учителів зберігся. А звідси низький рівень освіченості сільського населення республіки. Так, на 1000 чоловік населення в середині 50-х рр. вищу освіту мало лише 6 чоловіків і 4 жінок, середню і неповну середню – відповідно 241 чоловік і 184 жінки [10, 11], що складало один з найнижчих показників у Європі.

Протягом 50-х – першій половині 60-х рр. чисельність педагогічних кадрів незначно зроста. Загальна кількість учителів на селі (без сумісників) в Україні збільшилась з 196.5 тис. у 1950-1951 навч. році [11, 608] до 243.6 тис. у 1965-1966 навч. році [12, 663].

Також значні недоліки були і в керівництві школами. На виконання постанови ЦК Компартії України від 15 квітня 1953 р. "Про недоліки в роботі Міністерства освіти УРСР по керівництву школами Української РСР" було замінено 5017 керівних працівників шкіл і органів народної освіти, у тому числі завідуючих початковими школами – 1099 чол., завучів семирічок – 826, директорів 1428, завучів середніх шкіл – 657, директорів СШ – 582 чоловік [13, 8].

Школа – складна інструкція, чинник духовного становлення, де кожний крок уперед є великою працею вчителів та учнів. Бережливо зберігаючи все цінне із педагогічного досвіду, педагоги наполегливо шукають і утверджують новаторський досвід у навчанні і вихованні. По цьому шляху вів свій пошук директор Павлишської школи Кіровоградської області В.О. Сухомлинський. Цінні педагогічні експерименти, вдалі знахідки, що забезпечували б розвиток різносторонніх інтересів школярів, підвищення їх зацікавленості до навчання і праці, ігнорувались протягом десятиріч. Хоча передова учительська думка працювала в напрямку удосконалення шкільного процесу навчання і виховання, досвід педагогів-новаторів не знайшов тоді широкого розповсюдження.

Освіта – частина життя суспільства, з нею пов'язані перспективи його розвитку і вдосконалення. Відповідальність за навчання і виховання підростаючого покоління розподілялась у суспільстві між батьками, рідними, школою і державою.

Особлива роль належала сім'ї, однак чимало батьків через відсутність вільного часу та низький культурний рівень головним вихователем своїх дітей вважали школу. Особливо розповсюдженою такою думкою була на селі. Складалась ситуація, при якій батьки перекладали виховання дитини на школу. Питання про становище сільського вчителя виходило далеко за межі чисто педагогічних проблем, поступово переростаючи на загальнонаціональну проблему. Сьогодні ми констатуємо, що на початку 60-х рр., коли декларувалось завдання переходу до загальної середньої освіти, система підготовки педагогічного корпусу не мала підґрунтя для реалізації.

До цього часу школа підійшла із значним дефіцитом педагогічних кадрів. У наступний період подолати цей дефіцит не вдалось. Слабка матеріальна база вищих закладів освіти, недостатня кількість місць у студентських гуртожитках не дозволяли нарощувати випуск спеціалістів у необхідному об'ємі. Розвиток школи гальмувався відсутністю професійно підготовлених кадрів протягом всього досліджуваного періоду.

Школа опинилась у стані глибокої кризи, вихід із якої – широкомасштабне завдання всього суспільства.

1. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) // Україна крізь віки. – К., 199. – Т.13.
2. Сворак С.Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944-1964 рр.). – К., 1998.
3. Войцехівський Ю.В. Вчителі сільських шкіл: 1960 – перша половина 1980-х рр. (історична ретроспектива) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 12. Серія: Історія: збірник наукових праць. – Вінниця, 2007.
4. Романюк І.М. Проблеми сільської школи в кінці 50-х – середині 60-х років ХХ століття // Українській селянин. Збірник наукових праць. – Черкаси, 2005. – Вип.9.
5. Романець Л.М. Проблема поповнення вчительськими кадрами шкіл України в повоєнні роки // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 10. Серія: Історія: збірник наукових праць. – Вінниця, 2006.
6. Красножон Н. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943-1953 рр.) // Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01 – Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – К., 2002.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 572.
8. ЦДАВО України. Ф.116. – Оп.15. – Спр.3946.
9. ЦДАВО України. -Ф.166. – Оп. 15. – Спр.1810.
10. Народне господарство Української РСР в 1961 р. Статистичний щорічник. -К., 1962.
11. Народне господарство Української РСР в 1959 р. Статистичний щорічник. -К., 1960.
12. Сільське господарство УРСР. Статистичний збірник. – К., 1970.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп. 24. – Спр. 1803.